

ग्लोबल वार्मिंग आणि आयुर्वेद

चला पर्यावरण मित्र होऊ या...

पृथ्वीच्या पृष्ठभागावरील तापमान हळूहळू वाढत आहे.

प्रदूषण, जंगलतोड आणि ओझोनविनाश या तीन मुख्य कारणांकडे याचे जनक म्हणून पाहावे लागेल. प्रत्येक शहर, गावकुसाबाहेर या औषधी वृक्षांची लागवड करून हिरवीगार बेटे तयार केली, शहर-गावामधील रस्त्यांच्या दुतर्फा, बागेत व इतरत्र आयुर्वेदिक औषधी वृक्षांची लागवड, औषधी वनस्पतींचे धूपन कर्म ग्लोबल वार्मिंगच्या समस्येवर उपाय ठरू शकते.

2050 साली जगाची लोकसंख्या 9 अब्ज एवढी प्रचंड झाली असेल असे भाकीत वैज्ञानिकांद्वारे वर्तविले जात आहे. मानवाचं निसर्गावरील आक्रमण दिवसेंदिवस वाढत चाललं आहे. जंगलाच्या झपाट्याने होणाऱ्या नाशामुळे दरवर्षी 50 लाख एकर हरित आवरण नष्ट होत आहे. घर बांधणी, रस्ता बांधणी, वसाहत विकास, शहरीकरण

इत्यादी गोंडस नावांखाली अव्याहतपणे आपली विनाशाकडे वाटचाल सुरू आहे. वर-वर पाहता मानवाचा विकास होतोय असं वाटलं तरी प्रत्यक्षात या घडामोडी पशू, पक्षी आणि वन्यजीवनावर विपरीत परिणाम करत आहेत. पर्यायाने मानवी जीवनाला धोका निर्माण होत आहे.

झाडांच्या न्हासामुळे आणि त्यामधील विविधता नष्ट झाल्यामुळे प्राणवायू कमी प्रमाणात निर्माण होत आहे. जाळलेल्या लाकडांपासून मोठ्या प्रमाणात कार्बनडाय ऑक्साईडसारखा विषारी वायू निर्माण

होत आहे. याचा सर्वात वाईट परिणाम हा की, त्यामुळे पृथ्वीभोवतीचं ओझोन वायूचं संरक्षक कवच दिवसेंदिवस कमीकमी होत आहे. हे ओझोन वायूचं संरक्षक कवच आपलं अतीनील (अल्ट्राव्हायोलेट) किरणांपासून रक्षण करित आलं आहे. किंबहुना पृथ्वीला जीवनवाढीचं वरदान हे या ओझोनच्या आवरणामुळे लाभलं आहे.

याखेरीज प्लास्टिक्स, कीटकनाशके, रसायने, डिटर्जेंट आणि इतर असंख्य कृत्रिम पदार्थांच्या अनिर्बंध व बेसुमार वापरामुळे क्लोराईड व ब्रोमाईड यांसारखे हॅलोजन वातावरणातील ओझोन नष्ट करण्यात मोठा हातभार लावत आहेत. एकंदरीत ओझोनचं भवितव्य निश्चित धोक्यात आहे. परिणामतः पृथ्वीच्या पृष्ठभागावरील तापमान हळूहळू वाढत आहे. प्रदूषण, जंगलतोड आणि ओझोनविनाश या तीन मुख्य कारणांकडे याचे जनक म्हणून पाहावे लागेल. याशिवाय आपण सर्व महासागरांचा उपयोग भल्यामोठ्या कचरा पेट्यांसारखा करतोच आहोत. मानवी मलमूत्रांतून असंख्य प्रकारचे जीवाणू, विषाणू व इतर सूक्ष्म जीव समुद्राला जाऊन मिळतात.

आता पर्यावरणातील आपली ढवळाढवळ आणि त्याचे दूरगामी परिणाम यांचा बारकाईने विचार करण्याची वेळ आली आहे. कल्पना करा की, आपल्या घराचे तापमान 1 अंश सेल्सियसने वाढले तर आपण काय कराल? त्याचप्रमाणे संपूर्ण पृथ्वीच्या पृष्ठभागावरील तापमान 1 अंश सेल्सियसने वाढलं तर काय होईल? वाढत्या लोकसंख्येचा आणि दाटीवाटीने बांधलेल्या घरांचा सर्वात वाईट परिणाम होतो तो वायुमंडळावर. शिवाय थंड हवेसाठी बसवलेले एअरकंडिशनर्स बरेचदा तीच ती अशुद्ध व रोगट हवा परत-परत फिरवत राहतात.

बांधकामासाठी वापरल्या जाणाऱ्या वस्तूमधून रेडॉन, फॉर्माल्डीहाईड यांसारखी द्रव्ये सूक्ष्म प्रमाणात निघत असतात. हवा खेळती असेल तर या द्रव्यांचा

काहीच वाईट परिणाम होत नाही. कोंदट हवेमुळे आजाराच्या जंतूंना मोठी पर्वणीच मिळते.

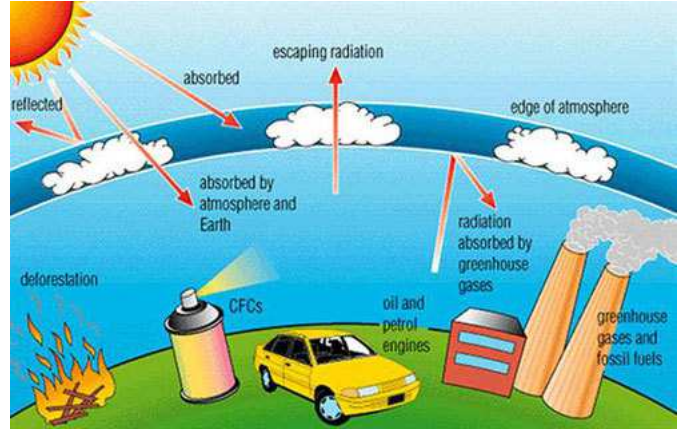
आपल्या पर्यावरणात सूक्ष्म जीवांचे अनन्यसाधारण महत्त्व आहे आणि त्यामुळे आपल्या घराचं पर्यावरण म्हणजेच पूर्ण पृथ्वीचं पर्यावरण असाच विचार करावा लागेल. माझ्या घरातील आणि परिसरातील कचरा वा घाण स्वच्छ झाली म्हणजे माझं काम संपलं असं म्हणून चालणार नाही. मी

वापरत असलेली प्रत्येक प्लॅस्टिक पिशवी, प्रत्येक रसायन, मी तोडत असलेली झाडाची एकेक फांदी, सप्रद्रात सोडल्या जाणाऱ्या सांडपाण्याचा प्रत्येक थेंब पर्यावरणाचा समतोल ढळण्यास कारण होतो आहे.

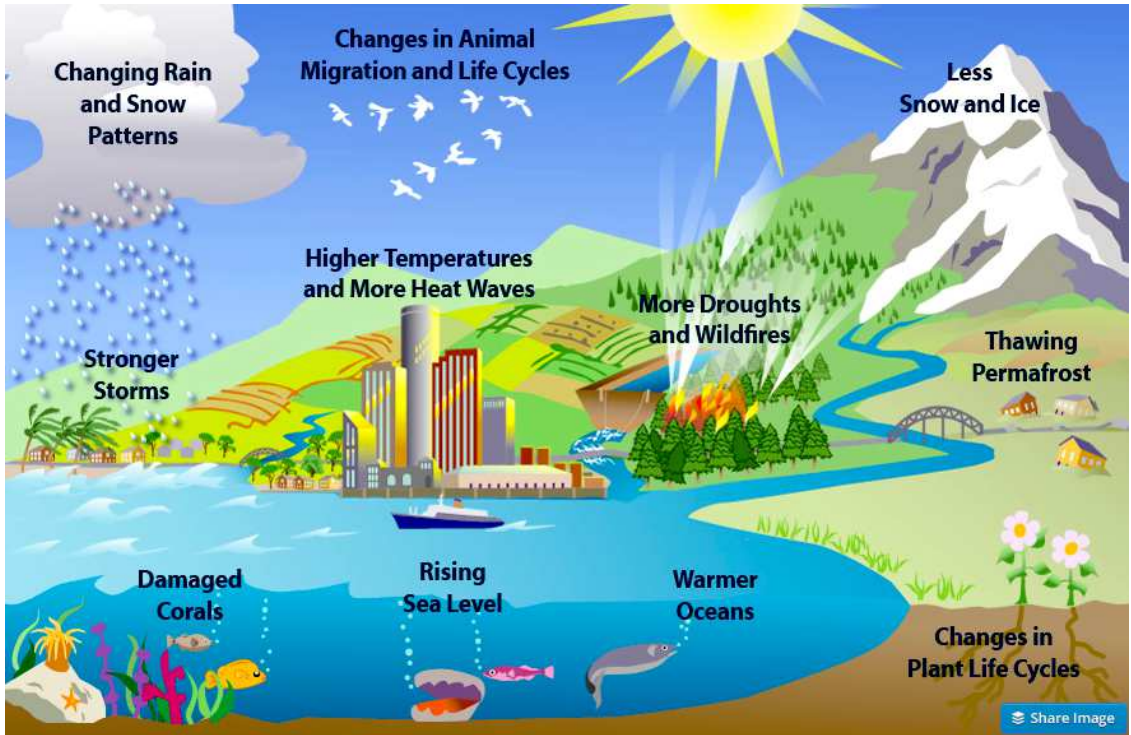
मुंबई शहरापुरते बोलायचे असल्यास गेल्या सव्वीस जुलै 2005 रोजी मुंबईत मुसळधार पाऊस झाला. पूरसदृश स्थिती निर्माण झाली. त्याला कारण मनुष्याचे पर्यावरणावर अतिक्रमण. झाडे तोडून इमारती बांधल्या गेल्या, खाडी बुजविली गेली, मीठी नदीमध्ये कचरा, प्लॅस्टिकच्या पिशव्या टाकून प्रदूषण निर्माण केले गेले. या सर्व पार्श्वभूमीवर आपल्याला जर निसर्गाच्या येणाऱ्या अडचणींवर मात करून सुखी जीवन जगायचे असेल तर पर्यावरणाच्या बाबतीत जागरूकता व्हायला हवी.

अनेकदा लोक पर्यावरण आणि प्रदूषण या दोन शब्दांमध्ये गल्लत करतात. पर्यावरण म्हणजे प्रदूषण असा लोकांचा समज आहे. परंतु या दोन्ही गोष्टी भिन्न असून सजीवाभोवती काही विशिष्ट घटक असतात त्यांना पर्यावरण असे म्हटले जाते. प्रत्येक ठिकाणचे पर्यावरण भिन्न असते. हिमालयासारख्या बर्फाळ प्रदेशाचे आणि समुद्रकिनार्यावरील प्रदेशाचे पर्यावरण भिन्न असते. या पर्यावरणाचा जेव्हा मानवनिर्मित संकटाद्वारे समतोल ढळू लागतो तेव्हा त्याला प्रदूषण असे म्हणतात.

मानव हा पर्यावरणाचा अविभाज्य घटक आहे, त्यामुळे मानवाला पर्यावरणविषयक जाणीव व जागृती होण्यासाठी नेमके काय कर्तव्य हे सर्वांना कळायला हवे. मानवाच्या आर्थिक विकासाच्या नावाखाली नैसर्गिक घटकांचा मोठ्या प्रमाणावर वापर केल्यामुळे, नैसर्गिक घटकांवर ताण निर्माण झाला. त्यामुळे प्रदूषणाची समस्या निर्माण झाली. जंगले तोडून मानवी वस्त्या, कारखाने व शहरी वस्त्यांचे पाणी नद्यांमध्ये सोडणे, जलाशयात जनावरे धुणे, धुणी-भांडी-आंघोळी करणे, कारखान्यांची धुरांडी, वाहनांमुळे धूर, ध्वनिप्रदूषण, वनांचा ऱ्हास, वन्यप्राण्यांचा ऱ्हास, जंगलतोड, वाढते औद्योगिकीकरण, रासायनिक कारखाने, लोकसंख्येमध्ये अमर्याद वाढ,

वाहतूक साधनांची प्रचंड वाढ यामुळे जलप्रदूषण, वायूप्रदूषण होत आहे. लोकसंख्या वाढीमुळे राहत्या जागेसाठी वनक्षेत्रातील जमिनीचा उपयोग केला जात असल्यामुळे वन्यप्राणी सैरभैर होऊन ते जंगले सोडून शहरातील नागरी वस्त्यांमध्ये घुसून धुमाकूळ घालत आहेत. लहान मुलांना, कोंबड्या-कुत्र्यांना भक्ष्य करीत आहेत. पर्यावरणाचे संतुलन बिघडल्यामुळे बारमाही वाहणाऱ्या नद्या कोरड्या पडत आहेत. कधी अतिवृष्टी, कधी अनावृष्टी होत आहे तर कधी वाळवंटाचे क्षेत्र वाढत आहे; पाण्यात राहणारे मासे आणि अन्य जलचर प्राण्यांचे अस्तित्व धोक्यात येत आहे. तसेच नदी-नाल्यांमध्ये टाकलेल्या प्लॅस्टिक, थर्माकोल इत्यादींमुळे सूक्ष्मजीवावर विपरीत परिणाम होत आहे.

मानव, प्राणी व वनस्पती या सर्व घटकांचा पर्यावरणावर समान अधिकार आहे.

पर्यावरणाच्या रक्षणासाठी काही गोष्टी आवश्यक आहेत.

- 1) प्लॅस्टिकच्या पिशव्या वापरू नयेत.
- 2) घरातील कचरा, कुंडीतच टाकावा.
- 3) झाडांच्या पालापाचोळ्याचा वापर खत म्हणून करावा.
- 4) रासायनिक खतांचा वापर करू नये.
- 5) कृत्रिम रंग आणि कृत्रिम गंध असलेली सौंदर्य प्रसाधने वापरू नयेत.
- 6) निर्माल्य नदी-नाल्यात टाकण्याऐवजी त्याचा खत म्हणून वापर करावा.
- 7) मल-मूत्र विसर्जनासाठी स्वच्छतागृहाचा वापर करावा.
- 8) खासगी वाहनांचा वापर आवश्यक असतानाच करावा अन्यथा सार्वजनिक वाहनांचा उपयोग करावा.

- 9) अनावश्यक दिवे, पंखे जाळू नयेत.
- 10) विजेचा आणि पाण्याचा वापर काळजीपूर्वक आणि काटकसरीने करावा.
- 11) मृत जनावरे नदीमध्ये सोडू नयेत.
- 12) गळणारे नळ दुरुस्त करावेत.
- 13) पाण्याच्या टाकी आणि भांडी भरून वाहून जाऊ देऊ नयेत.
- 14) घरातील अंगणात रिकाम्या जागेत झाडे लावावीत.
- 15) ध्वनिप्रदूषण टाळावे.

वरील गोष्टी जबाबदारीपूर्वक लक्ष देऊन पाळल्यास प्रदूषण कमी होऊन पर्यावरणाचे संतुलन राखण्यास थोडीफार मदत होईल. पर्यावरणासाठी धोका निर्माण करणाऱ्या वातावरणात प्रदूषण निर्माण करणाऱ्या वाहनांच्या धुरांना रोखण्यासाठी म्हणजेच वायुप्रदूषणाला रोखण्यासाठी डिझेल आणि पेट्रोलला पर्यायी इंधन शोधून काढणं जरूरी आहे.

“बायोडिझेल”वर संशोधन हा एक त्याचाच

भाग आहे. अनेक प्रकारच्या अखाद्य तेलांचं प्रक्रियेद्वारे बायोडिझेलमध्ये रूपांतर करता येतं, असं आढळून आलं आहे. अनेक प्रकारच्या झाडांच्या फुलांचाही पुढे-मागे इंधननिर्मितीसाठी उपयोग होऊ शकेल अशी आशा आहे. सौर ऊर्जेपासून वीजनिर्मिती, इंधन निर्मिती करण्याचा प्रयत्न होत आहे. कीटकनाशकामुळेदेखील पर्यावरणावर विपरीत परिणाम होऊ शकतो म्हणून ‘नीम’ सारख्या औषधी वनस्पतीपासून कीटकनाशके बनविण्यात येत आहेत. सृष्टीनं वनस्पतीचं भांडार दिलं आहे. त्याचा उपयोग करू या.

आयुर्वेदामध्ये चरक संहितेच्या विमानस्थानामध्ये ‘जनपदध्वंसिय’ अध्याय आहे. या अध्यायात पृथ्वी, जल, वायू आणि आकाश यांच्या दूषित होण्यामुळे जनपदध्वंसिय रोग निर्माण होतो असा उल्लेख आहे. प्रदूषणामुळे हे चारही घटक दूषित होतात. पर्यावरण अबाधित राखण्यासाठी आयुर्वेदामध्ये काही औषधी वनस्पतींचा उल्लेख आहे, ज्याची लागवड केल्यास पृथ्वीचे तापमान स्थिर राहून ग्लोबल वार्मिंगची समस्या उद्भवू नये म्हणून थोडीफार मदतच होईल. कडुनिंब, वड, पिंपळ, अर्जुन, देवदारू, आम्र, निर्गुण्डी, बकुल, महुआ, नारिकेल, आरग्वध इत्यादी औषधी वृक्षांची लागवड ग्लोबल वार्मिंगच्या समस्येवर उपाय आहे.

प्रत्येक शहर, गावकुसाबाहेर या औषधी वृक्षांची लागवड करून हिरवीगार बेटे (Green Belts or Green Islands) तयार करता येतात. शहर-गावामधील रस्त्यांच्या दुतर्फा, बागेत व इतरत्र आयुर्वेदिक औषधी वृक्षांची लागवड, औषधी वनस्पतींचे धूपन कर्म ग्लोबल वार्मिंगच्या समस्येवर उपाय ठरू शकते.

(सौजन्य : वैद्यराज त्रैमासिक)
